

Практичне заняття 5

ТЕМА. ЗВУКОВІ ЗМІНИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

1. Підготуватися до співбесіди за такими теоретичними запитаннями:

1. Які звукові зміни властиві українському мовленню? Чому вони виникають?
2. Які видозміни голосних відбуваються в українській мові?
3. У чому полягає сутність асиміляції приголосних звуків? Які є види асиміляції?
4. За якими ознаками може відбуватися уподібнення приголосних?
6. У чому полягає сутність дисиміляції приголосних?
7. Чим відрізняються асиміляція та дисиміляція?
8. Що являє собою процес спрощення в групах приголосних?
9. Що таке фонетичний склад?
10. Як визначається кількість фонетичних складів у слові?
11. Яку будову має склад в українській мові?
12. Чи всі голосні української мови є складотворчими?
13. Що таке фонетичний складоподіл? **(Зафіксуйте і запам'ятайте конкретні правила складоподілу – див. Додаток 1 С. 46-47 у Метод. рекомендаціях Н. Зубець СУМ (Фонетика і фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія).**
14. Чи збігається фонетичний складоподіл із орфографічним, із морфемним членуванням слова?
15. Що таке словесний наголос?
16. Які ознаки українського словесного наголосу?
17. Які функції виконує словесний наголос в українській мові?
18. Які ще види наголосу вам відомі?
19. Які чергування голосних і приголосних є в українській мові?
20. Чому чергування голосних і приголосних мають морфонологічний характер?

II. Виконати завдання:

1. **Виразно читайте** речення. **Знайдіть** у кожному з них випадки асиміляції, дисиміляції, спрощення в групах приголосних (їх кількість указана в кінці речення) і **поясніть** їх.

- 1). *Часто збиралися в Косачів студентська молодь* (М. Ол.) – 1 випадок.
- 2). *Вчися – навіть якщо тобі й шістдесят* (З журн.) – 2 випадки.
- 3). *Пахне хлібом і землею вогкий вітер-срібнокрил* (М. Р.) – 2 випадки.
- 4). *Життя як вокзал. Хтось приїжджає, хтось від'їжджає* (Л. К.) – 3 випадки.
- 5). *Коли габою золотою береться ліс, палає сад, мені найкраще із тобою брести лісами наугад* (Ст.) – 3 випадки.
- 6). *Гей, прослала нива чорне полотно, лється жовта злива, сіється зерно* (Сим.) – 4 випадки.
- 7). *І ти смієшся, й день ясніє, і серце б'ється, як в огні* (М. Р.) – 4 випадки.
- 8). *Але дні все коротшають, міняться, гляне сонце і знову захмариться* (Л. У.) – 5 випадків.

У реченнях 3 і 4 знайдіть слова, на прикладі яких можна простежити історичні чергування голосних і приголосних (4 слова).

2. Виконайте фонетико-фонологічний розбір слова *від'їжджає*: запишіть його двома транскрипціями, поділіть вертикальними рисками у фонетичній транскрипції на фонетичні склади, дайте характеристику кожного складу і звуків (із вказівкою на г.в. чи в., а далі – у суворій послідовності) – використовуйте загальноприйняті позначки і скорочення, таблиці класифікацій голосних і приголосних (**Порядок і зразок розбору див. у Методичних рекомендаціях Н. Зубець СУМ (Фонетика і фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія)** – С. 57-61 (поз. 4 у списку літератури до заняття), укажіть можливі чергування у слові.

Вправи для виконання на занятті

1. Знайдіть у тексті слова з асимілятивними змінами приголосних. Дайте характеристику асиміляції.

Зразок виконання: у казці /у^чказц'і/
[у^чказ'ц'і]

У слові при вимові відбувається асиміляція: регресивна, за м'якістю, часткова, контактна (А. регрес., за м'як., част., контакт., в усн. мовленні).

Ще не посутеніло, ще до вечора далеко, а проте він уже чується. Чи в тому, що по-іншому лащиться до щік сонце, чи в тому, що ледь-ледь заломлюються промені в повітрі, чи в тому, як, з одного боку, легко й безжурно осяяні хати та дерева, а з другого – вони пожурнішали й наче аж поважчали. І думки твої враз пошвидшали, набрали викінченої форми (Є. Гуцало).

2. Поясніть дисиміляційні процеси у словах.

Літературні слова: *хто, ближчий, торішній, мести*;

Просторічні: *бонба, калідор, свайба* (від діал. *свадьба*);

Розмовні: *кальвін* (літ. *кальвіль* – сорт яблук), *пишенишній, транвай*.

3. До поданих слів запишіть похідні (іменники, прикметники). Поясніть звукові зміни. Підкресліть слова, у яких вони відбуваються при вимові.

Пристрасть, млюсть, яйце, кореспондент, компост, мста, депутат, злість, кістка, область, швидкість, захист, зморицтисся, хвастатися, нестити, виїздити, улестити.

4. Якими спільними фонетичними ознаками об'єднані подані групи слів?

- 1) *вона, павутиння, Ганна, гарба, Оксана*
- 2) *Задесення, залісся, безводдя, засилля, залізачця*
- 3) *гончар, кількісний, брязнути, писнути, ченця*
- 4) *вищий, кращий, прийти*
- 5) *долоня, кучерявий, сироватка, тарілка.*

5. Запишіть слова фонетичною транскрипцією, підкресліть позиційні або комбінаторні модифікації фонем (однією рисою) та їх чергування (двома).

Друг – дружити, сивий – сивенький, брова – чорнобривий, луг – у лузі, весна – весни, орел – орла, постити – поцу, жито – житній, шість – шостий, гречка – гречаний, сльози – сліз, пити – п'ю, глотка – глитати, поступ – поступливий, імовірно – ймовірно, подоба – подібний.

Література

1. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика, орфоепія, графіка, орфографія. Київ : Вища школа, 1981.

2. Інша підручникова (за ред. О. Бондаря, чи К. Глуховцевої, чи С. Карамана, чи А. Мойсієнка), лекційний матеріал.
3. Винницький В. Українська акцентна система : становлення, розвиток. Львів, 2002.
4. Зубець Н. О. Сучасна українська мова (Фонетика і фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія) : методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 014 «Середня освіта» освітньої програми 014.01 «Середня освіта (Українська мова і література)» та спеціальності 035 «Філологія» спеціалізації 035.01 «Українська мова та література» освітньої програми «Українська мова та література». Запоріжжя : ЗНУ, 2021.
5. Іщенко О. Склад і складоподіл в українській мові : фонетичний і фонологічний аспекти. *Studia Ucrainica Varsoviensia*. 2016. №4. С. 115-132. Морфонологія. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2004. С. 349-351.
6. Кващук А. Уподібнення і розподібнення приголосних. Українська мова і література в школі. 1998. № 9. С. 18-26.
7. Покидько О. Сприйняття голосних і асоціації.
URL : <https://newacropolis.org.ua/theses/aab2dcf6-477b-429b-8978-8510563bb19b>
8. Тараненко О. Нові явища у фонетиці сучасної української літературної мови (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Мовознавство*. 2016. №2. С. 15-44.